

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ	
Изходящ №	дата 201 г.
Входящ № ...351.....	дата ...30.09... 2021 г.
София 1113, бул. Шипченски проход № 52, бл. 17 тел.: 02/ 979 29 98 ; факс: 02/ 870 21 91	

РЕЦЕНЗИЯ
ПО КОНКУРСА ЗА ПРОФЕСОР

Област на висше образование: Хуманитарни науки

Професионално направление 2.2. История и археология

Научна специалност: Нова и най-нова обща история (История на славянските народи, XIX
– XX век)

КАНДИДАТ: доцент д.и.н. Теодоричка Илиева Готовска-Хенце

РЕЦЕНЗЕНТ: Проф. д.ф.н. Жоржета Петрова Чолакова

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, Филологически факултет,
Катедра „Славистика“

1. Общо описание на представените материали

Обявеният конкурс за професор е за нуждите на секция „История на света и международните отношения в ново и най-ново време“ към Института за исторически изследвания – БАН. Представената кандидатура на доц. д.и.н. Теодоричка Илиева Готовска-Хенце отговаря на минималните национални изисквания по научната област 2. Хуманитарни науки. Дори по групите от показатели Г, Д и Е значително надхвърля изискуемия минимум, включително и с придобитата научна степен „доктор на науките“, защитена от кандидатката през 2020 г. с дисертационен труд на тема „Българите в чешко-руския книжовен обмен (30-те - 60-те години на XIX век)“.

2. Обща характеристика на научната дейност на кандидата

Основната проблематика в научните изследвания на доц. Готовска-Хенце е свързана с чешко-българските взаимоотношения през XIX и XX век и в този смисъл изцяло съответства на обявената в конкурса научна специалност. В настоящата процедура кандидатката участва с хабилитационен труд, 1 студия, публикувана на немски в научно издание, реферирано и индексирано в Scopus и WoS (Bulgarian Historical Review), 10 статии и 5 студии (едната в съавторство), публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране или в редактирани колективни томове.

Доц. Готовска-Хенце е учен с продуктивна и приносна научна дейност. Тя е сред малцината български историци, които изследват многостранно и задълбочено еволюционните процеси на българо-чешките взаимоотношения, проявявали се през XIX и XX век в различни полета на общественно-политическия и културния живот, обобщавайки направеното от други български учени и надграждайки техните постижения с нови знания от позициите на историческата наука.

Хабилитационният труд представлява втора глава от колективната монография *Sounáležitostí a soudržností k vzájemnému pozná(vá)ní. Sondy do kulturních vztahů mezi Čechy a Bulhary do vzniku CSR*, издадена през 2021 г. от Славянския институт към Чешката академия на науките (ISBN 978-80-86420-66-0). При изписването на заглавието на книгата са допуснати няколко технически грешки: *sounáležnost* вместо *sounáležitost*, а българският превод на заглавието, предложен от авторката – *Със съпричастност за взаимно опознаване. Сонди в културните връзки между чехи и българи до създаването на ЧСР*, не е съвсем точен, тъй като пропуска думата „*soudržnost*“ със значение на „солидарност“ и запазва българското звучене на чешката дума „*sondy*“, която би трябвало да се преведе като „изследвания“, „проучвания“. Отбелязвам този факт, защото, за съжаление, представената документация създава впечатление за недостатъчна съсредоточеност при нейната подготовка. Така например са приложени анотации и текстове само на част от обявените статии, с които участва в конкурса; автобиографията е непълна, тъй като в нея липсва информация за придобитата степен „доктор на науките“, и пр. Ето примери за несъответствия:

А) Приложена е анотация и копие на студията „Павел Йозеф Шафарик и неговите връзки с хървати и българи (30-те–60-те години на XIX в.)“, но това заглавие не фигурира в таблицата с наукометрични показатели.

Б) Статията „От свои към чужди“: щрихи към чешко-българските отношения в началото на Първата световна война (1914-1915)“ е посочена единствено в таблицата, но липсва и като текст, и като анотация.

В) В раздела Г7 „Статии и доклади, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране или публикувани в редактирани колективни томове“ са посочени общо 10 статии, но анотации са приложени само на 4 от тях.

Г) Липсва анотация и за студията „Zwei Konzeptionen über die ursprüngliche Modernisierung des Schulwesens der untergebenen Völker in der Habsburgermonarchie und im Osmanischen Reich in 18. Und 19. Jahrhundert“, представяща раздела Г8 „Студии, публикувани в научни издания, реферирани и индексирани в световноизвестни бази данни с научна информация“

Д) В раздела Г9 „Студии, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране или публикувани в редактирани колективни томове“ фигурират 5 заглавия, но само 2 от тях са анотирани (едното е в съавторство).

Отбелязваните пропуски и несъответствия са от технически характер. Приложените копия на описаните публикации свидетелстват за тяхната фактическа наличност.

Хабилитационният труд, с който доц. Готовска-Хенце участва в конкурса за професор, представлява самостоятелна част от посочената по-горе монография. От общия обем на книжното издание, възлизащ на 766 страници, авторският текст на доц. Готовска-Хенце – *Česko-bulharská spolupráce v oblasti vzdělávání a politiky (Чешко-българското сътрудничество в областта на образованието и политиката)*, е разположен на 126 страници (от с.423 до с. 548). Като се има предвид, че това е хабилитационен труд за професура, няма как да не направи впечатление сравнително краткият му обем.

Компетентно и аналитично авторката очертава чешкото участие в изграждането на българската образователна система, чието начало се поставя още през Възраждането. Усилията и на чехи, и на българи са мотивирани от култа към знанието, присъщ на прагматико-рационалистичния характер на епохата, от убедеността в утилитарната взаимовръзка между личния и обществения просперитет, от осъзнатата необходимост да се модернизира учебният процес, от споделените общи ценности, върху които се гради както националната идентичност, така и славянската взаимност. Наличието на сходства в историческата съдба и в някои идеологически нагласи предполага да се открият и спецификите на културноисторическите процеси и на конкретните образователни практики, което авторката прави в първа глава, озаглавена *Модернизацията на българското образование в контекста на славистичния обмен (до 1878 г.)*. Изтъквайки, че „пътят на българите към модерното образование е различен от този на чехите“ (с. 427), Т. Готовска-Хенце отбелязва факта, че първото поколение български национални просветители получава образование в съседните балкански страни, по-конкретно в

гръцки и сръбски училища, а с Васил Априлов започва проникването и на руския образователен модел. Както отбелязва авторката, Априлов, както и Иван Богоров, имат заслугата да информират авторитетни представители на тогавашната славистика, сред които П. Й. Шафарик и В. Ханка, за подема на българското образование, като разчитат на посредничеството на руски слависти. Имайки предвид комплексния характер на тези първи индиректни контакти на български интелектуалци с едни от най-авторитетните представители на чешката славистика, авторката убедително обосновава тезата за руската славистика като „задграничен мост“, чрез който българските възрожденци влизат в контакт с чешките славистични среди.

Динамизацията на чешко-българските взаимоотношения Т. Готовска-Хенце разглежда на фона на обществено-политическите събития и идеологическите доминанти преди и по време на революцията от 1848 г., чийто израз е и проведеният в Прага Славянски конгрес с участието преди всичко на представители на славянските народи, населяващи земите на Хабсбургската империя. Картината след погрома на революцията и последвалите репресивни мерки от страна на властта е уплътнена откъм наблюдения върху контактите между руската и чешката славистика и първите български ученици в чешки училища. Авторката посочва, че тази тема е обстойно изследвана и в българската, и в чешката славистика, но подхожда към нея от позициите на историк въз основа на архивни материали. В изложението обаче цитираните източници са публикувани или в периодиката, или като самостоятелни книжни издания, което не изключва възможността наистина да са ползвани чешките и българските архиви, още повече че такива са посочени на стр. 540.

Логиката на изложението следва хронологията на събитията и доказва, че и през 50-те години на XIX век определяща роля за осъществяване на българо-чешките контакти имат отново руски професори. Така например с препоръка на проф. Измаил И. Срезневски за Прага заминава Константин Димитров Петкович, където се среща с Шафарик и Ханка, и под тяхно въздействие осъществява първия български превод на *Либушин съд* – основния стихотворен текст в *Зеленохорския ръкопис*. Както по отношение на Петкович, така и на Тодор Икономов и Константин Павлов, би могло да се отдели по-голямо внимание на техния пражки период и на отражението на този фактор върху тяхната бъдеща дейност. Особено ми се струва необходимо да бъде отбелязан фактът, че именно

Тодор Икономов превежда (по-точно побългарява) чешкия национален химн и го преподава на своите ученици – а това е въпрос, чиято важност произтича от основния тематичен акцент на хабилитационния труд. Впрочем този факт е отбелязан от авторката в бележка под линия на една нейна статия („Задграничните членове на ВРО – случайност или прецедент?“), но би могъл да бъде изтъкнат и в хабилитационния ѝ труд. В това отношение се открояват страниците, посветени на Иван Шопов, когото авторката представя включително с оглед на неговото отношение към чешката образователна система. Всъщност цялата тази част от труда, озаглавена *Чешкото движение при неоабсолютизма. Поява на първите българи в Прага*, се фокусира преди всичко върху контактите на Шафарик и Ханкас българи в Прага и върху проблеми, които представляват основният тематичен кръг на изследователските интереси на Т. Готовска-Хенце – както на редица нейни статии, така и на монографията ѝ *Кирилският код*. В този смисъл тя стъпва върху материал, който е проучвала в продължение на години и който познава много добре. Изложението е съдържателно и коректно анализирано, но в определени моменти създава впечатление за недостатъчна систематизираност и целенасоченост с оглед на поставената тема.

Това в известна степен се отнася и до частта, озаглавена *Първо включване на чешки дейци в българското просветно национално движение*, в която обаче фокусът е изместен върху чешкото присъствие в българската образователна система. Изненадващо обаче разказът започва със Сава Доброплодни, който е воден от амбицията да се запознае с образователната система на Хабсбургската империя и да пренесе нейния опит в българското училище в Шумен. Очакванията от заявения в заглавието проблемен акцент се оправдават от момента, в който вниманието се фокусира върху Йозеф Майснер (изписван от авторката Майзнер) и неговото участие както в модернизацията на учебния процес в шуменското училище, така и в изпращане на група младежи да учат в чешки училища. Последвалото изложение е посветено на забележителната дейност на един от тях – Васил Д. Стоянов, активен посредник между чешките и българските научни и литературни среди и сътрудник на редица пражки периодични издания. Авторката отделя заслужено внимание на българското сдружение в Прага „Побратим“, учредител на който е Васил Д. Стоянов. Този момент е особено важен с оглед на тематичната заявка на монографията, тъй като цел на сдружението е да привлече чешки учители, които да

заминат за България, за да съдействат за развитието на българската образователна система. Очертана е ситуацията в Пловдив и Стара Загора като основни образователни центрове, в които през 60-те и 70-те години на XIX век се осъществяват контакти с представители на чешката образователна система. В тази част е представена посредническата роля на някои забележителни българи, като Христо Г. Данов и Марин Дринов, за осъществяване на взаимен образователен обмен. Особено е съдържателен анализът на дейността на Хр. Г. Данов и на неговия „проект за цялостна просветна модернизация на българската нация по европейски образец“ (с. 521).

Основната част на хабилитационния труд, разгледана до този момент в настоящата рецензия и синтезирана в заключението (с. 523 – 526), има за крайна хронологическа граница Освобождението и заедно с приложената извадка от речта на П. Й. Шафарик на Славистичния конгрес в Прага от 1848 г. представлява органична цялост. Следва обаче още една значително по-кратка глава (с. 529 – 540), която „прескача“ няколко изключително важни десетилетия – от Освобождението до Първата световна война, когато участието на чешки учители в българската образователна система е най-продуктивно. Включването на този аспект от чешко-българските отношения би осъществил и по-плавен преход към последната глава от хабилитационния труд, тъй като създаденото Славянско дружество в България не само привлича чешките интелектуални среди, но в лицето на Стефан Бобчев проявява активно отношение към руското и чешкото славянофилство. Всъщност в тази последна част от хабилитационния труд на Т. Готовска-Хенце – *Младочехите и неофициалната дипломатическа мисия на Владимир Сис по време на Първата световна война*, е представена политическата позиция на Карел Крамарж и реакцията на Ст. Бобчев по повод на смъртната му присъда (която е отменена), но в текст, който предполага фокусът да бъде Вл. Сис. С това не омаловажавам научната стойност на този текст, а по-скоро обръщам внимание върху структурния дисбаланс. Оправдание за включването на този текст виждам преди всичко в навярно умишлено незададената хронологическа рамка на темата на хабилитационния труд, което би изисквало диахронно проследяване на чешко-българските взаимоотношения в областта и на образованието, и на политиката. Налице са обаче две несиметрични части, в които тези два проблемни кръга са разграничени: първата глава разглежда чешко-българските взаимоотношения в областта на образованието до Освобождението, а втората – един аспект от областта на

политическите взаимоотношения, свързани с позицията на Владимир Сис в процеса на конституиране на Първата република.

Както вече бе отбелязано по-горе, доц. Готовска-Хенце участва в конкурса освен с хабилитационен труд и с публикации на научни статии и студии, приложени към документацията. В тях фокусът отново е съсредоточен преди всичко върху чешко-българските отношения, проявявани в различни исторически периоди: напр. българо-чешкия образователен трансфер през Възраждането, дългогодишния престой на Шафарик в Нови Сад и зараждането на интереса му към историята и културата на южните славяни, включително на българите, пражкия период на Марин Дринов и неговата благотворна роля върху формирането му като учен, съпричастността на чешки заселници като Иржи Прошек и Антонин Пелц към националноосвободителното движение, Балканската война от 1912 г. и нейният чешки отзвук. Посредническата роля на руската славистика в конструирането и развитието на тези взаимоотношения е представена предимно чрез личността на Осип Бодянский, но също на И. Срезневски, П. Прейс и В. Григорович. Специално внимание заслужава пространната студия на доц. Готовска Хенце, съпоставяща процесите на модернизация на образованието на подчинените от Хабсбургската монархия и Османската империя народи. В някои публикации изследователският интерес е изцяло посветен на важни моменти от чешката история: напр. на въпроса за конституиране на държавните граници с разпадането на Австро-Унгария, на позицията на Владимир Сис „като неофициален дипломат на бъдеща Чехословакия“, на резонанса на политическата ситуация върху Четвъртия конгрес на Съюза на чехословашките писатели през 1967 г., на потвърдените и непотвърдените факти от пражките събития през ноември 1989 г. Приложените публикации очертават убедително научния профил на доц. Готовска-Хенце и са важен аргумент за формираната ми крайна оценъчна позиция.

Като член на научното жури давам своя положителен вот за кандидатурата на доц. д.и.н. Теодоричка Илиева Готовска-Хенце и предлагам на научното жури да ѝ присъди академичната длъжност „професор“ в професионално направление 2.2. История и археология по научна специалност „Нова и най-нова обща история; История на славянските народи, XIX – XX век“.